

JURIDISKA FAKULTETEN

vid Lunds universitet

Hampus Thelander

Parodiundantagets vara eller icke vara

Om synen på parodier i den svenska rättsstaten

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet

15 högskolepoäng

Handledare: Kacper Szkalej

Termin: VT2022

Innehåll

Summary	1
Sammanfattning	2
Förkortningar	3
1 Inledning	4
1.1 Bakgrund	4
1.2 Syfte och frågeställningar.....	5
1.3 Metod och material.....	5
1.4 Avgränsningar.....	6
1.5 Disposition	6
2 Parodiundantaget i svensk rätt	8
2.1 Om verk.....	8
2.1.1 Ekonomisk rätt	9
2.1.2 Ideell rätt	10
2.2 Skiljelinje mellan 4 § 1 st och 2 st URL.....	11
2.3 Definition av parodi i svensk rätt	12
3 Tillämpning av parodiundantaget i svensk rätt innan avgörandet i Deckmyn-målet	13
3.1 NJA 2005 s. 905 Alfons Åberg.....	13
4 EU-rättens inverkan	15
4.1 Infosoc-direktivet	15
4.1.1 Deckmyn-målet.....	17
4.2 DSM-direktivet	19

5 Tillämpning av parodiundantaget i svensk rätt efter avgörandet i Deckmyn-målet.....	21
5.1 PMT 1473-18 Järnrörsmålet.....	21
5.2 B 7348-20 En svensk tiger	22
6 Vidare om EU-rättens inverkan på svensk tillämpning	25
6.1 Parodibedömningen.....	25
6.2 Skälighetsbedömningen	26
7 Slutsatser.....	28
Käll- och litteraturförteckning.....	30
Rättsfallsförteckning	31
Övriga källor	32

Summary

Copyright is a particularly polarized area of law in the Swedish legal system. The landscape is strongly influenced by how society looks in general at a given time and which societal interests are particularly important. For a long time, it was the rights holder who was seen as the most worthy of protection in copyright disputes, as opposed to the general interest in freedom of expression.

Sweden does not have an explicit parody exception in the URL, but it is interpreted by the court in 4 § 2 st. The work then goes through the independency assessment that is stipulated there. This assessment was upset as parodies began to be considered a direct restriction on copyright, which led to a particularly large degree of independence no longer being a prerequisite for works to be seen as a parody. This is stated in the European Court of Justice's ruling in the Deckmyn case.

Several issues are addressed in the Deckmyn case and the Infosoc directive. Many of these are to be seen as overruling the reasoning used by Swedish law earlier, which led to previous judgments having been judged differently if they had been taken up in court today, including the Alfons Åberg case.

The essay addresses the complications with URL and its unclear regulation regarding parody and how this relates to corresponding regulations in the EU. The thesis states that the Swedish legal system is not compatible with the EU legal system regarding the issue at hand and the conclusion is that an explicit entry of a parody exception in the Copyright Act's restriction catalog in the second chapter of the URL is, if not a solution, part of a solution to the problem of predictability, legal certainty and a healthy balance of interests.

Sammanfattning

Upphovsrätten är ett särskilt polariserat rättsområde i den svenska rättsstaten. Rättsbilden är starkt påverkad av hur samhället ser ut i stort vid en viss tidpunkt och vilka samhällsintressen som ses som särskilt viktiga. Längre var det rättighetsinnehavaren som sågs som den mest skyddsvärda i upphovsrättsliga tvister, i motsats till det allmänna intresset av yttrandefrihet.

Sverige har inget uttryckligt parodiundantag i URL utan det läses ut av domstolen i 4 § 2 st. Verket går då igenom den självständighetsbedömning som stadgas där. Denna bedömning kom att rubbas i och med att parodier började anses vara en direkt inskränkning i upphovsrätten vilket ledde till att någon särskilt stor självständighet inte längre var en förutsättning för att ett verk skulle ses som parodi. Detta fastslogs i EU-domstolens avgörande i Deckmyn-målet.

Flera frågor tas upp i Deckmyn-målet och Infosoc-direktivet som är emot det resonemang svensk rättstillämpning fört tidigare, vilket lett till att tidigare domar skulle ha dömts annorlunda om de tagits upp i rätten idag, däribland Alfons Åberg-fallet.

Uppsatsen tar upp komplikationerna med URL och dess otydliga reglering kring parodier och hur detta förhåller sig till motsvarande regelverk i EU. I uppsatsen konstateras att det svenska rättssystemet inte är förenligt med det EU-rättsliga systemet i den aktuella frågan och slutsatsen är att ett uttryckligt införande av ett parodiundantag i Upphovsrättslagens inskränkingskatalog i andra kapitlet är, om inte en lösning, del av en lösning på problematiken med förutsägbarhet, rättssäkerhet och en sund intresseavvägning.

Förkortningar

EU	Europeiska unionen
URL	Lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk
Prop	Proposition
SOU	Statens offentliga utredningar
NJA	Nytt juridiskt arkiv
PMÖD	Patent- och marknadsöverdomstolen
HD	Högsta Domstolen
TRIPS	Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights
Ds	Departementsserien
WIPO	World Intellectual Property Organization
Rättighetsstadgan	Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna
Bernkonventionen	Bernkonventionen för skydd av litterära och konstnärliga verk

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Upphovsrätten är en rättsdisciplin under ständig förändring. Inte bara ur ett rent juridiskt perspektiv, utan främst som en reaktion på samhällets utveckling i andra branscher och föränderliga områden. Den centrala lagen Upphovsrättslagen belyser redan i lagens långa titel att den behandlar litterära och konstnärliga verk. Detta är förvisso sant, men i dagens informationssamhälle som präglas av långt fler typer av verk än vad som stereotypiskt kan tolkas som "litteratur" eller "konstnärliga verk". Exempelvis tar arbete inom kommunikation och nöje alltmer plats inom upphovsrätten. Denna successiva breddning av upphovsrättens tillämpningsområde har lett till att den ekonomiska delen av rättsområdet accentuerats.¹

Nationell lagstiftning var länge härskande i svensk rättstillämpning i upphovsrättsliga tvister. Ett betydande paradigmskifte kom med införandet av Infosoc-direktivet² där ett antal aspekter av upphovsrätten reddes ut i syfte att modernisera och harmonisera medlemsstaternas rättstillämpning i det nya informationssamhället. I direktivet återfinns reglering kring hur parodier ska behandlas. Sverige genomförde direktivet men valde att inte införa det direkt i lagstiftningen utan istället använda det som tolkningsregel i tillämpningen av URL.³

EU-domstolens avgörande i Deckmyn-målet är också av stor vikt vid beaktande av EU-rättens inverkan på svensk rätt och rättstillämpning. Målet tar upp ett antal frågor angående parodier som kom att bli vägledande för hur svensk nationell domstol resonerar kring parodiernas tillåtenhet. Fallet tar upp andra bedömningsgrunder för vad som ska ses som parodi än vad som varit norm i svensk rätt innan, något som öppnat upp för diskussion kring vilka intressen som samhället vill skydda, hur ett alster ska bedömas och vad som

¹ Levin, M. (2019). Lärobok i immaterialrätt : upphovsrätt, patenträtt, mönster- och formgivningrätt, känneteckensrätt - i Sverige, EU och internationellt (Tolfta upplagan). Norstedts Juridik, s. 67.

² Europaparlamentets och rådets direktiv 2001/29/EG av den 22 maj 2001 om harmonisering av vissa aspekter av upphovsrätt och närstående rättigheter i informationssamhället.

³ Prop. 2004/05:110, s. 84.

egentligen är ett original i juridisk mening. Dessa tvetydigheter har lett till en osäkerhet kring hur det svenska rättssystemet behandlar parodier och om det sättet är förenligt med den överordnade EU-rätten.

1.2 Syfte och frågeställningar

Uppsatsen ämnar att undersöka den historiska bilden av hur svensk rätt behandlat parodier ur ett upphovsrättsligt perspektiv och hur detta tar sig uttryck i lagstiftning och praxis. Vidare ska uppsatsen ta upp EU-rättsliga direktiv och rättsfall där parodiundantaget behandlas för att sedan jämföra dessa med svensk praxis. På detta sätt framkommer en bild av hur svensk rättstillämpning förändrats av EU-rätten och om svensk rätt kan anses vara förenlig med EU-rätten. Syftet är att bedöma huruvida ett uttryckligt parodiundantag bör införas direkt i svensk lagstiftning.

Frågeställningarna som ska besvaras är:

1. Hur har svensk tillämpning av parodiundantaget förändrats av EU-rätten?
2. Är den tillämpningen förenlig med EU-rätten?
3. Bör det införas ett uttryckligt parodiundantag i svensk rätt?

1.3 Metod och material

I uppsatsen kommer den rättsdogmatiska metoden användas för att fastställa gällande rätt och på så vis besvara den första frågeställningen. Den rättsdogmatiska metoden innebär att med hjälp av flera rättskällor utröna gällande rätt. Det material som används är lagstiftning, förarbeten, praxis, doktrin för att fastställa svensk gällande rätt, varpå EU-direktiv kommer behandlas i jämförelse.

Den rättsdogmatiska metoden är emellertid oförmögen att besvara de två sista frågeställningarna, varpå den rättsanalytiska metoden kommer användas. Den rättsanalytiska metoden kräver inte att källorna är av rättslig natur, då den ämnar att analysera rätten ur ett kritiskt perspektiv där andra samhällliga intressen kan vara av vikt för analysen.

1.4 Avgränsningar

I uppsatsen ska den svenska rättstillämpningen undersökas och analyseras, till del i ljuset av rådande EU-rätt. Andra medlemsstaters tillämpning behandlas inte. I upphovsrätten ryms den ekonomiska och den ideella rätten som i sin tur kan delas in i paternitetsrätten och respekträtten. Paternitetsrätten kommer behandlas ytligt i redogörelsen för gällande rätt för att lämna mer utrymme för respekträtten som är mer omdiskuterat och relevant för frågeställningarna.

1.5 Disposition

I uppsatsens andra kapitel kommer parodiundantaget i svensk rätt redogöras för, där verksbegreppet reds ut och upphovsmannens rättighetssfär delas upp i den ekonomiska och den ideella rätten. De olika typer av rättigheter beskrivs för att ge en bild av vad upphovsrätt innebär för rättighetsinnehavaren. Därpå följer en förtydligande gränsdragning mellan Upphovsrättslagens 4 § 1 st och 2 st för att ytterligare inviga läsaren i komplexiteterna kring lagrummet. På det följer en koncis definition av parodibegreppet i svensk rätt.

I tredje kapitlet redogörs för hur teorin i andra kapitlet har tillämpats i svensk rätt i praktiken. Det görs med hjälp av rättsfallet NJA 2005 s. 905 *Alfons Åberg*.

Fjärde kapitlet behandlar den EU-rätt som kommer att lägga grunden för framtida svenska tillämpningar. Infosoc-direktivet tas upp i direkt följd av en central tillämpning av direktivet i C-201/13 *Deckmyn*. En redogörelse för DSM-direktivet följer i samma kapitel.

Kapitel fem tar upp tillämpningen av parodiundantaget i svensk rätt efter Deckmyn-avgörandet tagits i beaktande. Detta görs med hjälp av fallen PMT 1473-18 *Järnrörsmålet* och B 7348-20 *En svensk tiger*.

Kapitel sex diskuterar och problematiserar ytterligare kring parodiundantagets tillämpning i svensk rätt och tar upp komplikationer som följer av hur rättskällorna tolkas i tillämpningen.

Kapitel sju innehåller uppsatsens slutsatser och svar på de sista frågeställningarna. Delanalyser kommer även förekomma till viss del i kapitlen.

2 Parodiundantaget i svensk rätt

2.1 Om verk

I 1 § URL fastställs att den som skapat ett litterärt eller konstnärligt verk har upphovsrätt till detta. Det första som ska understrykas är att det inte spelar någon roll vilken typ av verk som är för handen, då listan på exempel i paragrafen inte är uttömmande. Upphovsskyddet omfattar inte den så kallade inre kärnan av verket, nämligen motiv, idé eller ämne. Det som skyddas är det sätt på vilket idén, motivet eller ämnet läggs fram.⁴ Detta ska emellertid inte förstås som att skyddet endast täcker det uttryck uphovsmannen har valt att använda för sitt verk, vilket har uttryckts bland annat i NJA 1981 s. 313 där ett foto av scenografi ansågs vara en exemplarframställning av scenografin.⁵ Det är detta, på visst sätt utvidgade, skydd som brukar kallas för skyddet av verkets ”inre form”. Skyddet uppkommer automatiskt och kräver inge registrering.

Det som är av särskild vikt för denna undersökning är vad som krävs av ett verk för att det ska ses som skyddat av upphovsrätt. För att ett verk ska uppnå skyddsvärde måste den uppnå verkshöjd. Någon etablerad gräns för hur hög verkets individualitet och särprägel behöver vara finns inte, utan det är avhängigt vilken typ av verk som är aktuell i frågan. Det är inte bara verkets form som spelar in i bedömningen av verkshöjd, rättsuppfattningen har med tiden kommit att bli allt mer färgad av en lättnad vad gäller krav för verkshöjd och idag ses kraven som relativt låga.⁶ Begreppet verkshöjd används i allmänhet som benämning för den grad av originalitet ett verk uppnår.

I förarbeten framgår att termen *konstnärlig* ska tolkas brett. Verkets uppfattade konstnärliga kvalitet har ingen verkan på om det uppnår

⁴ SOU 1956:25, s. 68.

⁵ NJA 1981 s. 313, s. 317.

⁶ Se Olin, Upphovsrättslagen (1960:729) 1 kap. 1 §, avsnitt 2.2.2 Verkshöjd och originalitet, Lexino, 2021-12-30. Se även NJA 1990 s. 499 där en samling banala teckningar uppnådde verkshöjd, delvis på grund av deras sammanhang som en grupp verk och inte bara som enskilda teckningar.

verkshöjd. Inte heller har syftet bakom verket någon vikt vid verksbedömningen.⁷

I och med att upphovsrätt uppkommer automatiskt så fort ett verk skapas är det i regel först vid en eventuell rättslig tvist som skyddet prövas. Därför måste verksbedömningen alltid göras i det enskilda fallet, där en helhetsbedömning ska göras av verkshöjden, snarare än skilda bedömningar för specifika element av verket. Detta har framkommit i praxis, exempelvis NJA 2009 s. 159 *Mini Maglite*.⁸

2.1.1 Ekonomisk rätt

Ensamrätten, ofta kallad den ekonomiska sidan av upphovsrätten, regleras i 2 § URL. Här uttrycks exemplarrätten ("förfoga ... genom att framställa exemplar") som innebär upphovsmannens rättighet att förfoga över sitt eget verk. Detta är en av upphovsrättens mest centrala bestämmelser och medför ett skydd mot att andra än upphovsmannen framställer exemplar av verket.⁹ *Framställa* ska enligt förarbeten förstås så att verket antingen kan visas "direkt" till en person genom exempelvis en avbildning eller tryckt litteratur, eller "indirekt" i de fall som kräver ytterligare handling för att en person ska kunna tillgodogöra sig verket, exempelvis musik som ska spelas eller scenuppträdande som ska genomföras.¹⁰ 2 § URL tar upp fyra olika fall av exemplarframställning, nämligen överföring till allmänheten, offentligt framförande, offentlig visning och spridning av exemplar till allmänheten. Alla dessa utgör var för sig olika sätt ensamrätten kränks på. Upphovsmannen använder sig av dessa ensamrätter i första hand för ekonomiska skäl i samband med överlåtelse av verket. I dessa fall kan ensamrätterna ses i sin helhet som upphovsmannens förmogenhetsrätt, i kontrast till om upphovsmannen istället väljer att själv behålla rättigheterna till verket, då de snarare kan liknas vid en sammantagen förbuds rätt.¹¹ Det

⁷ SOU 1956:25, s. 69.

⁸ NJA 2009 s. 159, s. 169.

⁹ Levin, s. 135.

¹⁰ SOU 1956:25 s. 100.

¹¹ Levin (2019), s. 140 f.

finns undantag till ensamrätten vad gäller spridning och offentlig visning i konsumtionsreglerna i 19-20 §§. Dessa ska inte beröras särskild nära, men det kan konstateras att upphovsmannen som huvudregel förlorar sin ensamrätt om exemplaret på lovlig väg överlåtits eller annars spridits inom EES.

2.1.2 Ideell rätt

Den ideella delen av upphovsrätten regleras i 3 § URL. Denna rätt kan till skillnad från de ekonomiska rättigheterna inte överlåtas, men har likväl ett förmögenhetsvärde för upphovsmannen då ett intrång är grund för ersättning.¹² Det faktum att den ideella rätten till synes är baserad på vad som kan anses vara moraliskt riktigt betyder inte att det inte finns ett ekonomiskt värde att se efter sina ideella rättigheter, särskilt paternitetsrätten.¹³ Den ideella rätten är tudelad: den består dels i paternitetsrätten som innebär att upphovsmannens namn ska framgå i mån av god sed, dels i respekträtten som innebär att verket inte får framställas på ett för upphovsmannen kränkande sätt.

”God sed” i paternitetsrätten, som regleras i 3 § 1 st, innebär att rätten beror på omständigheter i den enskilda fallet. Det kan ha att göra med lämpligheten av namngivelsen i förhållande till samhällets normer, exempelvis avsaknaden av namngivelse vid psalmuppläsning. Det är också möjligt att rätten inskränks av rent praktiska skäl, exempelvis om ett skulpterat verk försvårar namngivelse i tillräcklig grad baserat på hur det ser ut.¹⁴

Respekträtten regleras i paragrafens andra stycke. Bedömningen huruvida en ändring ska anses kränkande ska göras utifrån upphovsmannens synvinkel, men i övrigt ska bedömningen vara objektiv. I fallet NJA 1979 s. 352 *Max Walter S.* ansågs en ändring av ett konstnärligt verk som bestod i tryckta kommentarer m.m. inte vara kränkande då handlingen hade företagits inom ramen för en etablerad konstriktning (metakonsten).¹⁵ I bedömningen tas

¹² Se Olin, Upphovsrättslagen (1960:79) 1 kap. 3 §, Karnov (besökt 2022-04-14).

¹³ Se NJA 1996 s. 354 *Stadens löjtnant*.

¹⁴ Levin, s. 160.

¹⁵ NJA 1979 s. 352 *Max Walter S.* s. 358-359.

även hänsyn till alla omständigheter i det särskilda fallet samt inom vilken konststart fallet uppstått och vilka normer som gäller där.¹⁶

2.2 Skiljelinje mellan 4 § 1 st och 2 st URL

4 § 1 st URL behandlar verk som bearbetats, översatts eller överförts till annan konststart. Lagrummet appliceras då bearbetningen, översättningen eller överföringen i sig uppnår tillräcklig individuell särprägel. Upphovsmannen till detta andrahandsverk har självständig upphovsrätt till det, men den är begränsad av huruvida ursprungsverkets upphovsman ger tillstånd till det. Det ska här noteras att andrahandsverkets upphovsmans rättigheter i frågan inte är beroende av om verket uppkommit på lovligt vis.¹⁷

Avgörande för om en rättslig situation ska behandlas genom applicering av 4 § 1 st eller 4 § 2 st är om originalverkets ”inre form” bibehållits efter bearbetningen, men att en ny ”yttre form” används. Detta innebär att originalverkets individualitet kvarstår i de fall den inre formen bibehålls, vilket är vad första stycket behandlar.¹⁸ Förarbeten har beskrivit ”inre form” som att verket skyddas av upphovsrätt, inte bara vad gäller dess form utan även upphovsmannens tankar bakom verket i dess särskilda utformning. Detta ger upphovsmannen rätten till verket dels som det presenteras i sitt originalutförande, dels som det presenteras i ett nytt utförande men som bygger på samma inre form.¹⁹

Vid upphovsrättsliga tvister är det vanligt att stridigheter uppkommer vid frågan om huruvida ett verk gör intrång på annat verks inre form. Det är här gränsdragningen mellan 4 § första och andra stycke görs. Paragrafens andra stycke används för att skilja verk som är rena bearbetningar och därmed bibehåller originalverkets inre form från verk som har upplöst originalverkets inre form och ska ses som självständiga verk och inte bearbetningar. Faller ett verk in under det andra fallet ska det åtnjuta upphovsskydd som självständigt

¹⁶ SOU 1956:25 s. 123.

¹⁷ Ibid. s. 135.

¹⁸ Se Olin, Upphovsrättslagen (1960:729) 1 kap. 4 §, avsnitt 2.1 Översättningar och bearbetningar, Lexino, 2021-12-30.

¹⁹ SOU 1956:25 s. 69.

verk, i enlighet med lagtexten. Nyttigt att notera kan vara att omfattningen av upphovsskyddet för ursprungsverket med tiden till synes har vidgats och därmed gjort det svårare för andrahandsverk att uppnå självständighet. Detta gäller åtminstone i tvister rörande foton, då forna Fotolagen inte hade samma ordalydelse som nuvarande lagstiftning som fastslår att fotografiska verk åtnjuter samma skydd som annan bildkonst. Praxis har emellertid inte visat särskilt på att skyddet för fotografiska verk har vidgats. I NJA 2017 s. 75 *Svenska syndabockar* använder en konstnär ett fotografiskt verk som förebild för hans oljemålning. Målningen ansågs utgöra ett sådant förändrande av originalverket att den i sig uppnått självständighet.²⁰

2.3 Definition av *parodi* i svensk rätt

Så kallade parodier och travestier är verk som anses utgöra självständiga verk oberoende av huruvida de omfattas av bestämmelsen i 4 § 2 st URL eller inte. Anledningen till detta går att finna i förarbeten. De är skapade i samma ”fria anslutning” som andra stycket förutsätter, men även om parodin är mycket lik originalverket i dess element så ska parodin inte anses omfattad av originalverkets upphovsskydd. Bakgrunden till detta är att parodin anses komma till i ett annat syfte än originalverket och andra eventuella bearbetningar (som inte ses som parodier). Upphovsmannen till parodin vill alltså inte uppnå samma effekt som originalverket, med hjälp av densamma. Därför har det inte ansetts lämpligt att begränsa den konstnärliga friheten till gagn för upphovsrättens vidgande.²¹ Att parodier och travestier anses falla utanför originalverkets upphovsskydd är även gällande sedan gammal hävd, vilket framgår i förarbeten.²²

²⁰ NJA 2017 s. 75 *Svenska syndabockar* s. 86 ff.

²¹ SOU 1956:25, s. 136 f.

²² *Ibid*, s. 124.

3 Tillämpning av parodiundantaget i svensk rätt innan avgörandet i Deckmyn-målet

3.1 NJA 2005 s. 905 Alfons Åberg

Fallet Alfons Åberg rörde ett inslag i Sveriges Radio där oredigerade ljudklipp från barnprogrammet Alfons Åberg hade klippts ihop med oredigerade ljudklipp från den danska filmen Pusher. Filmen utspelar sig i bland våld och knark och parodin består i att Alfons är dansk slang för hallick. Upphovsmannen till Alfons Åberg gjorde gällande att Sveriges Radio hade kränkt hennes ideella rätt enligt 3 § 3 st URL om litterärt anseende och verkets egenart. Domstolens frågeställningar blev om Sveriges Radios verk var att anse som självständigt och om verket Alfons Åberg blivit framställt på ett sätt som kränkte dess upphovsman.²³

I domen påpekar domstolen att URL utarbetades i förhållande till parodier med syftet att de skulle anses tillåtna om de kunde ses som självständiga verk. Ett verk behövde inte vara särskilt väl särskilt från ursprungsverket för att anses uppnå parodistatus, utan det kom an på att verket hade ett främmande syfte i förhållande till ursprungsverket. Domstolen framhäver också att syftet med en parodi ska, förutom att vara främmande förebilden, även vara komisk effekt.²⁴

I fallet kom domstolen fram till att verket skulle ses som en parodi. Alfons Åberg-berättelserna ses normalt som oskyldiga, barnvänliga och lättsamma i motsats till filmen Pusher som kretsar kring våld och droger. Klippningen av ljudfilerna gjorde att domstolens slutsats var att den komiska effekten inte kunde förbises. Ett syfte som var helt främmande förebilden Alfons Åbergs.²⁵

²³ NJA 2005 s. 905 *Alfons Åberg*, s. 905.

²⁴ Ibid. s. 916.

²⁵ Ibid.

Vid sidan av avgörandet noterade domstolen att det faktum att ett verk anses vara en parodi och därför ett självständigt verk som i sin tur inte omfattas av ursprungsverkets upphovsmans ensamrättigheter inte nödvändigtvis betyder att ursprungsverkets upphovsmans ideella rättigheter inte kränks. Även om ett verk framställs i parodisk form kan sammanställningen medföra att det är otillåtet kränkande av upphovsmannens litterära eller konstnärliga anseende. Detta var det emellertid inte fråga om i fallet.²⁶

I fallet Alfons Åberg fastslog domstolen alltså att en parodi ska ses som ett nytt och självständigt verk när ”någon genom att förvränga ett känt verk till form eller innehåll åstadkommer en produkt vilken framstår som avsedd att skapa en komisk effekt som är helt främmande för originalverket”.²⁷ Uppfyller ett verk dessa krav gör den inte intrång på den ekonomiska rätten, men det kan dock fortfarande kränka den ideella rätten om den vid sidan av det parodiska syftet kränker upphovsmannens litterära eller konstnärliga anseende.

²⁶ Ibid. s. 916 f.

²⁷ Ibid. s. 916.

4 EU-rättens inverkan

4.1 Infosoc-direktivet

Infosoc-direktivet (direktiv 2001/29/EG om harmonisering av vissa aspekter av upphovsrätt och närstående rättigheter i informationssamhället) är av central betydelse för rättsutvecklingen inom upphovsrätten i informationssamhället.²⁸ Som påpekas i direktivets proposition för genomförandet är ett direktiv bindande för en medlemsstat på sådant vis att staten är bunden att införliva innehållet i direktivet i rättsordningen, men hur utförandet av detta ska gå till är upp till staten enskilt. Med andra ord är det alltså möjligt att införliva ett EU-direktiv utan att direkt revidera den nationella lagtexten.²⁹

En för ämnet särskilt intressant bestämmelse i Infosoc är artikel 5.5. Artikel 5 behandlar upphovsrättens inskränkningar och undantag. Där föreskrivs en rad situationer där en inskränkning eller ett undantag från upphovsmanens ensamrätt är tillåtna. Artikel 5.5 klargör att de fall som föreskrivits tidigare i artikeln endast får tillämpas då det ”inte strider mot det normala utnyttjandet av verket eller annat alster och inte oskäligt inkräktar på rättsinnehavarnas legitima intressen”.³⁰ Detta kallas ofta för trestegsregeln. Bestämmelsen kom till för att försäkra rättsinnehavaren om att inte få sin ensamrätt inskränkt för lättvindigt. När regeln ska implementeras i svensk rätt har det uttryckts att den ska ses som en tolkningsregel och därmed inte behöver införas i lagtexten.³¹ Denna slutsats har emellertid inte varit självklar, då flera remissvar yttrat att en mer uttrycklig implementering av artikel 5.5 i svensk lagstiftning. I dessa svar har det framhållits att det faktum att 5.5 endast behandlas som en tolkningsregel innebär att domstolen har förhållandevis stora möjligheter att hämma tillämpningen av de nationellt lagstadgade möjligheterna till inskränkning av upphovsrätten. Andra svar har framhåvt att

²⁸ Levin, s. 57.

²⁹ Prop. 2004/05:110, s. 82 f.

³⁰ Infosoc-direktivet, s. 17.

³¹ Ds 2003:35, s. 111.

trestegsregeln bör införas i lagtexten av pedagogiska skäl.³² Det synsätt som propositionen kommer fram till, alltså att inte införa 5.5 i lagen, var genomgående för svensk upphovsrätt även innan Infosoc. Trestegsregeln har nämligen motsvarigheter i tidigare internationella dokument, så som Bernkonventionen, databasdirektivet TRIPS, vilka i princip behandlats på samma sätt som artikeln i Infosoc.³³ Särskilt är också att Bernkonventionen tekniskt sett redan ska vara genomförd i Sverige. WIPO-fördraget³⁴ om upphovsrätt hänvisar i artikel 1(4) att avtalslutande parter ska implementera en rad artiklar från Bernkonventionen, däribland artikel 9(2) som är mycket närliggande trestegsregeln i Infosoc. Detta framgår även i skäl 15 i Infosoc.

Grunden i den ekonomiska delen av upphovsrätten är ensamrätten som upphovsmannen åtnjuter och inskränkningarna som finns till för att tillgodose allmänna intressen. Det föreligger alltså en intresseavvägning. Både regeringen och riksdagen har vid flera tillfällen understrukit styrkan i ensamrätten och att inskränkningarna ska tillämpas restriktivt.³⁵ Det framförs i propositionen till direktivet att ett införande av trestegsregeln i lagtexten skulle kunna ge upphov till uppfattningen att lagstiftaren gjort en avgränsning av de redan etablerade inskränkningarna, vilket skulle kunna bidra till förutsägbarheten och pedagogiken, men det skulle också kunna tolkas som att lagen bjöd in till ett mer omfattande utnyttjande av inskränkningarna som inte är i enlighet med lagens ändamål. Innan har domstolen haft makten att tillämpa inskränkningarna, vilket framhävs som något som med fördel fortgår med hänvisning till förutsägbarheten. Regeringen uttrycker också att trestegsregeln inte uppfyller de krav som ställs på lagens tydlighet vad gäller inskränkingar vilket ges som skäl till att fortsatt underlåta att införa regeln i lagen.³⁶

³² Prop. 2004/05:110, s. 82.

³³ Ibid. s. 83. Se även exempelvis prop. 1996/97:111, s. 23.

³⁴ WIPO-fördraget om upphovsrätt Genève en 20 december 1996.

³⁵ Ibid. s. 83 f. Se även exempelvis prop. 1992/93:214 avsnitt 2.1 och 1997/98:LU16.

³⁶ Ibid. s. 84.

I och med att trestegsregeln inte införts i lagtexten står vi i idag fortfarande i ett läge där parodier inte nämns i svensk upphovsrättslig författning. Som konstaterat leder detta till att domstolen har makten när det kommer till att skydda parodier och att göra avvägningen av två motstående intressen - ensamrättigheter mot vissa allmänna intressen - och regeringen har inte sett tillräcklig anledning att skifta den makten till lagstiftaren genom ett införande. Remissvaren har som sagt ovan bestått av en variation av invändningar mot regeringens slutsats. Detta öppnar upp för frågan om hur mycket regeringen tar till sig de synpunkter branschen yttrar och hur yttranden prioriteras i bestämmelser. Det blir i praktiken en väsentligt bredare fråga än hur svensk rätt ska förhålla sig till artikel 5.5 Infosoc-direktivet. När intresseavvägningar av sådan vikt som är för handen så ankommer det på den som gör avvägningen att beakta problematiken ur en rad synvinklar. Resultatet av regeringens slutsatser är att skilda tolkningsmetoder används i behandlingen av ensamrättigheterna respektive inskränkningarna. Ensamrättigheterna har kommit att ses som särskilt vedertagna och starka medan inskränkningarnas tillämpningsområde mäts på ett väsentligt snävare sätt, trots att de till synes ska stå i direkt motstånd till varandra.

Det ska noteras att Infosoc-direktivet endast rör de ekonomiska rättigheterna och inte de ideella.³⁷

4.1.1 Deckmyn-målet

Länge var det oklart hur regleringen i Infosoc-direktivet skulle tolkas i tillämpningen. EU-domstolens förhandsavgörande i de belgiska Deckmyn-målet skulle ge svaret på en rad frågor rörande direktivet i allmänhet och parodiundantaget i synnerhet.

Målet rörde en teckning som gjorts till en almanacka som efterliknade ett motiv från ett seriealbum med förändringen att en av karaktärerna bytts ut mot staden Gents borgmästare. Upphovsmännen till ursprungsverket hävdade att andrahandsverket hade gjort intrång på deras upphovsrätt till verket och att det dessutom spred ett diskriminerande budskap. Den tilltalade, Deckmyn, hävdade däremot att hans verk var politisk satir och därmed tillåtet under

³⁷ Infosoc-direktivet, s. 11.

Infosoc-direktivets parodiundantag. Direktivet var vid den här tidpunkten införlivat i belgisk rätt. Frågorna som togs upp i avgörandet var huruvida parodi är ett begrepp som definieras EU-unisont, samt vilka kriterier som ska vara uppfyllda för att ett verk ska anses utgöra en parodi.³⁸

Den första frågan besvaras med att eftersom Infosoc inte hänvisar till medlemsstaternas eventuella definition av begreppet parodi, så ska begreppet tolkas som unionsrättsligt. Domstolen menade att det faktum att parodiundantaget är fakultativt i direktivet inte hade någon betydelse i frågan då detta skulle äventyra den enhetliga tillämpningen av unionsrätten. Svaret på frågan blev alltså att parodi är ett unionsrättsligt begrepp.³⁹

Den andra och tredje frågan besvaras gemensamt. Då begreppet parodi inte givits en enhetlig definition i Infosoc-direktivet, resonerade domstolen att ordet skulle inneha dess ”normala betydelse i vardagligt språkbruk”. Detta ledde till en definition av vad som anses vara normal betydelse i vardagligt bruk av ordet parodi. Domstolen kom fram till att parodi ska kännetecknas av en ”erinran av ett existerande verk, samtidigt som den märkbart skiljer sig från det verket” och att den har ett ”humoristiskt eller förlöjligande syfte.”⁴⁰ Förutom detta uttalar domstolen specifikt vad en parodi inte är, alltså vad som inte kan ses som kriterium för parodi. En parodi behöver enligt domstolen inte uppvisa någon typ av originalitet mer än att den går att särskilja från originalverket.⁴¹

Domstolen påpekade också att avvägningen mellan yttrandefriheten och rättighetsinnehavarens intressen måste göras i ljuset av andra rättsliga principer. Aktuellt blir här principen om icke-diskriminering som uttrycks i Rådets direktiv 2000/43/EG av den 29 juni 2000 om genomförandet av principen om likabehandling av personer oavsett deras ras eller etniska ursprung, utöver vad som sägs i artikel 21.1 i Rättighetsstadgan. Denna princip medför ett befogat intresse för rättighetsinnehavaren att inte bli

³⁸ C-201/13 *Deckmyn*, p. 10-13.

³⁹ *Ibid.* p. 14-17.

⁴⁰ *Ibid.* p. 19-20.

⁴¹ *Ibid.* p. 21.

förknippad med material som strider mot den. Domstolen tog emellertid bara upp den aktuella diskrimineringsgrunden och inte diskrimineringsgrunder i allmänhet. Det lämnades till nationell domstol att bedöma om parodiundantaget kunde aktualiseras i fallet med hänvisning till avvägningen mellan rättighetsinnehavarens intressen och yttrandefriheten (allmänhetens intressen).⁴²

4.2 DSM-direktivet

DSM-direktivet (Europaparlamentets och rådets direktiv 2019/790 av den 17 april 2019 om upphovsrätt och närstående rättigheter på den digitala inre marknaden och om ändring av direktiven 96/9/EG och 2001/29/EG) författades för att vidare harmonisera medlemsstaternas upphovsrättsliga lagstiftning, i synnerhet vad gäller den samhällsliga utvecklingen som följer den digitala tidseran och hur skyddat innehåll behandlas där. Onlinemarknaden för innehåll har de senaste åren växt dramatiskt och blivit allt mer komplex. Å ena sidan är onlinetjänster där användare kan ladda upp material en viktig tillgång till innehåll online och möjliggör en utveckling och breddning av kreativa branscher och deras affärsmodeller. Å andra sidan uppstår komplikationer i och med att materialet kan laddas upp av användare utan föregående tillstånd från upphovsmannen. Här föreligger rättslig oklarhet huruvida tjänsteleverantören (plattformen) ägnar sig åt upphovsrättslig verksamhet och därmed ska följa upphovsrättsliga regelverken. Direktivet söker bringa klarhet i denna oklarhet för att främja licensmarknaden mellan rättsinnehavare (upphovsman) och tjänsteleverantören (onlineplattformen).⁴³

I DSM-direktivets artikel 17 återfinns bestämmelser kring skyddat innehåll som används av onlineleverantörer av delningstjänster för innehåll. Artikel 17 fastslår ett antal undantag där uppladdning tillgängliggörande av material alltid ska vara tillåtet, där parodi tas upp i punkten (b).

⁴² Ibid. p. 30-32.

⁴³ Europaparlamentets och rådets direktiv 2019/790 av den 17 april 2019 om upphovsrätt och närstående rättigheter på den digitala inre marknaden och om ändring av direktiven 96/9/EG och 2001/29/EG, skäl 61.

Efter direktivets antagning i april 2019 har lagförslag framarbetats där det bland annat föreslås att en ny paragraf, 57 p §, där det ska fastslås att tillgängliggörande av verk i parodisyfte på sådana onlineplattformar som har till syfte att lagra en stor mängd verk skapade av plattformens användare. Dessa undantagsfall skulle även omfattas av bestämmelserna i 11 § andra stycket, till skillnad från nuvarande parodiundantag i 4 § 2 st.⁴⁴

Det ska noteras att parodiundantaget i DSM-direktivet är tvingande, till skillnad från motsvarande i Infosoc. Polen har hävdat att delar av artikel 17 inte är förenliga med rättighetsstadgan med hänvisning till yttrandefriheten, men fick talan ogillad av EU-domstolen. Trots avgörandet framgår i fallet att yttrandefriheten är av yttersta vikt i frågan.⁴⁵ Punkten 165 i generaladvokatens förslag till avgörande understryks även direktivets tvingande natur.

⁴⁴ Ds 2021:30, s. 33.

⁴⁵ C-401/19 *Polen mot parlamentet och rådet*.

5 Tillämpning av parodiundantaget i svensk rätt efter avgörandet i Deckmyn-målet

5.1 PMT 1473-18 Järnrörsmålet

Järnrörsmålet var första gången parodiundantaget prövades i svensk rätt efter EU-domstolens avgörande i *Deckmyn*.

Målet rörde en mobilfilm (målet kallas även *Mobilfilmen*) som Sveriges Television (SVT) använt i nyhetsrapportering utan egentlig upphovsrättsligt tillstånd. SVT offentliggjorde material från mobilfilmen via TV och internet utan upphovsmannens tillåtelse. SVT gjorde gällande parodiundantaget och hävdade att det material som föll under undantaget inte omfattades av upphovsmannens ensamrätt.⁴⁶

PMÖD understryker i domen att EU i Infosoc-direktivet har fastslagit vad som utgör en parodi, och att inga andra undantag får tillämpas av svensk domstol då EU-rätten har företräde. Vidare påpekar domstolen att det i *Deckmyn* sagts att originalitet inte är ett krav på en parodi, mer än att det ska vara märkbart skiljt från ursprungsverket.⁴⁷ PMÖD konstaterar att det finns ett uttryckligt parodiundantag i Infosoc-direktivets artikel 5.3 k, men även att det inte finns en motsvarande lagtext i svensk nationell rätt, vilket indikerar att parodiundantaget i direktivet inte genomförts i Sverige.⁴⁸ Vidare i samma fråga resonerar PMÖD kring huruvida 5.3 k genomförts genom att uttalanden i förarbeten till URL om att parodier är tillåtna av hävd tillsammans med domar som följt den tankegången (bland andra *Alfons Åberg*). PMÖD kommer fram till att svenska lagstiftares tystnad i frågan inte kan tolkas som att de avser att ett parodiundantag inte ska finnas i svensk rätt.⁴⁹ till sist

⁴⁶ PMT 1473-18 *Järnrörsmålet*, s. 7.

⁴⁷ Ibid. s. 20 f.

⁴⁸ Ibid. s. 21.

⁴⁹ Ibid. 22.

konstaterar domstolen att parodiundantaget i svensk rätt består även efter genomförandet av Infosocdirektivet.⁵⁰

PMÖD påpekar problematiken med att svensk och EU-rättslig syn på parodier i upphovsrätten inte är lika och att en parodi i svensk rätt förutsätts falla under självständigt verk, medan en parodi i EU-rättslig mening inte förutsätts vara originell. Den svenska synen ter sig även gå emot den EU-rättsliga i det att verksbegreppet i EU förutsätter originalitet. Denna originalitet har två villkor: för det första ska alstret vara originellt i den mening att det är upphovsmannens egen intellektuella skapelse, för det andra är det endast de delar av ett alster som uttrycker denna originalitet som kan ses som verk. Dessa krav har PMÖD hämtat från tidigare EU-domar.⁵¹

Mot bakgrund av det PMÖD framfört i målet avseende parodiundantaget i allmänhet kommer domstolen fram till att sättet parodiundantaget tillämpats i svensk rätt innan Infosoc-direktivets genomförande inte är förenligt med EU-rätten. Det parodiundantag som finns i svensk rätt måste alltså tolkas direktivkonformt.⁵²

PMÖD bedömer att SVTs användning av mobilfilmen särskiljer sig från originalutförandet genom kommentarer och musik i tillräcklig grad för att det ska vara märkbart. Bearbetningen har även gett slutprodukten ett komiskt eller förlöjligande syfte. Domen blir således att SVTs verk är att se som parodi och därmed omfattas det inte av ursprungsverkets upphovsmans ensamrättigheter.⁵³

5.2 B 7348-20 En svensk tiger

Verket En Svensk Tiger kom till på 1940-talet som en säkerhetskampanj för att stärka säkerhetsmedvetandet hos Sveriges befolkning. Bilden är en tecknad tiger i profil i särskild stil. Bilden kom att bli central för kampanjen och även för Sveriges försvar och inställningen till det i allmänhet efter andra

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Se exempelvis C-5/08 *Infopaq*, p. 37.

⁵² PMT 1473-18 *Järnrörsmålet*, s. 23.

⁵³ Ibid. s. 24.

världskriget.⁵⁴ Målet angår ett talan om upphovsrättsintrång i verket. Åklagaren gjorde gällande att den tilltalade, Aron Flam, har gjort intrång i Stiftelsen Beredskapsmuseets upphovsrätt.⁵⁵

Flam hade använt verket i en rad olika medier och syften där tigern i stort sett likadan ut som i ursprungsverket med undantag för framförallt att tigern gör en s.k Hitlerhälsning bärandes en hakkordbindel. Detta utförande av verket visades jämsides texten ”Det här är en svensk tiger!”. Det var denna version som var ett element av Flams kommande bok med samma namn.⁵⁶

Flam hävdar att hans verk är egna och självständiga, alternativt att de är parodier. I försvaret framläggs att ursprungsverkets upphovsman Bertil Almqvist inte hade haft några invändningar mot Flams användning och förvrängning av verket Almqvist själv var antinazistisk skämttecknare som använt sig av nazistiska tecken i satiriska bilder. Vidare framhävs de skillnader, mer eller mindre väsentliga, som Flams alster har i jämförelse med Almqvists.⁵⁷

PMD konstaterar i början av avgörandet att de bekräftar PMÖDs resonemang i *Järnrörsmålet* angående hur det svenska parodiundantaget måste tillämpas EU-konformt och att definitionen av parodi är den som fastslagits i *Deckmyn*. Domstolen tar således upp artikel 5.3 k i Infosoc-direktivet som grund för att parodier inte omfattas av upphovsmannens ensamrätt, och även att trestegsregeln i artikel 5.5 ska följas som tolkningsregel av svensk domstol.⁵⁸ Vidare tar domstolen upp att förarbetena till URL fastslår att ett verk kan vara nytt och självständigt även om det är mycket närgånget ursprungsverket, men att avgörandet i *Järnrörsmålet* har medfört att det resonemanget fått sämre genomslagskraft. Domstolen kommer därefter fram till att Flams alster

⁵⁴ B 7348-20 *En svensk tiger*, s. 3.

⁵⁵ Ibid. s. 4.

⁵⁶ Ibid. s. 6.

⁵⁷ Ibid. s. 10 f.

⁵⁸ Ibid. s. 13.

baseras alltför mycket på Almqvists verk för att kunna uppnå självständighet.⁵⁹

Därefter går domstolen över till att behandla frågan om Flams förfogande över ursprungsverket ändå är tillåtna, med hänvisning till parodiundantaget. I bedömningen har domstolen i mångt och mycket tagit fasta på vad Flam själv säger om sitt alster. Han har förklarat att sin avsikt med tigern i alstret varit att belysa svensk tystnadskultur i den aktuella frågan och uttrycka annan relaterad samhällskritik. Domstolens slutsats är att Flams utnyttjande av tigern är parodiskt, inte främst mot Almqvists konstverk i sig, utan snarare den symbolik Flam anser konstverket kommit att framföra. Tigern i Flams alster är märkbart förändrad i jämförelse med ursprungsverket. Förfogandet omfattas därmed av parodiundantaget. Trestegsregeln tycks ha följts och där finns inte heller några hinder mot Flams förfogande. Den avvägning som gjorts i *Deckmyn* angående ursprungsverkets upphovsmans intresse av att inte förknippas med diskriminerande budskap görs även i detta fallet men förändrar inte domen.⁶⁰

⁵⁹ Ibid. s. 16.

⁶⁰ Ibid. s. 17 f.

6 Vidare om EU-rättens inverkan på svensk tillämpning

6.1 Parodibedömningen

Den traditionella svenska synen på parodier var att de var tillåtna enligt 4 § 2 st så länge de uppnådde självständighet. EU-domstolen har sedermera fastslagit att parodier är en ren inskränkning i upphovsmannens rättighetsfär och därför är inte självständighet längre något krav för att ett verk ska uppnå status som parodi (mer än att parodin måste skilja sig märkbart från ursprungsverket). Detta ska inte förstås som att parodier inte kan vara självständiga verk. Det ligger ofta i en parodis natur att vara mycket närliggande ursprungsverkets motiv. EU-domstolen ter sig ha tagit i beaktning svårigheten i att en parodi ska uppnå originalitet, varpå uttalandet ovan om självständighet lades fram.⁶¹

I fallet *Alfons Åberg* var det det främmande syftet som kom att bli avgörande i parodibedömningen. Sammansättningen av ljudfilerna var i övrigt oredigerade, vilket skulle kunna tala för att fallet hade bedömts annorlunda idag i ljuset av EU-domstolens krav på att verket ska vara märkbart särskilt. Med det resonemanget går det att konstatera att kravet på märkbar särskiljning är högre än det på främmande syfte, vilket leder till att parodiundantaget i svensk rätts omfattning minskats genom EU-domstolens uttalanden.

Efter *Deckmyn*-målet är det också fastslaget att det inte är väsentligt om parodin avser ursprungsverket i sig eller har ett annat ”mål” och endast använder sig av verket som verktyg. Detta är också en förändring från tidigare svensk rätt där det sistnämnda inte var att anse som parodi.⁶²

⁶¹ Se C-5/08 *Infopaq*, punkt 37 och C-145/10 *Painer*, punkt 88-89 om originalitetsbedömning av icke-parodiska verk.

⁶² Se NJA 1975 s. 679 *Sveriges flagga* där en sång inte ansågs vara en parodi då den inte förlöjligade ursprungsverket utan USAs inblandning i Vietnamkriget.

6.2 Skälighetsbedömningen

HD har vid flera tillfällen påpekat att yttrandefriheten och upphovsrätten utgör två motstående intressen och har historiskt sett upphovsrätten som särskilt stark i den intresseavvägningen.⁶³ Det finns ingen generell möjlighet att åberopa yttrandefrihet som grund för sitt förfogande av annans upphovsrättsskyddade verk, utan det vilar på specifika inskränkningar i 2 kap URL. HD har lagt det på lagstiftaren att bedöma vilka fall yttrandefriheten ska prioriteras över upphovsrätten.⁶⁴

EU-domstolen har emellertid genom avgörandet i Deckmyn-målet klargjort att yttrandefrihet är godtagbart argument för att ett alster ska ses som parodi. Detta innebär alltså att det inte längre är den svenska lagstiftaren som bedömer hur yttrandefriheten ska vägas mot upphovsrätten och att möjligheten att parodiera ett verk vilar mer på tanken om yttrandefrihet än tidigare. Detta torde innebära att upphovsmannen till ursprungsverket måste tåla att verket används för att framföra parodins upphovsmans åsikter i en högre grad än tidigare.

Skälighetsbedömningen måste i vilket fall beaktas i samtliga fall och ske i ljuset av alla omständigheter. Deckmyn-målet tar endast upp vissa diskrimineringsgrunder som skäl för att förbjuda vissa parodier, men det finns inget som talar för att en annan bedömning skulle göras om andra diskrimineringsgrunder för för handen.

Värt att notera är att rätten att inte förknippas med diskriminerande budskap är en ideell rättighet, vilket Infosoc-direktivet uttryckligen inte behandlar. Trots detta har EU-domstolen valt att ta upp den frågan i Deckmyn-målet. Likt Infosoc-direktivet behandlar inskränkingskatalogen i 2 kap. URL inte de ideella rättigheterna fastslagna i 3 §. I och med att det svenska parodiundantaget utläses ur första kapitlet omfattas det inte av denna begränsning av andra inskränkningar i lagen., vilket kan leda till att parodiundantaget får en icke åsyftad räckvidd jämfört med andra

⁶³ Se exempelvis NJA 1975 s. 679 *Sveriges flagga*.

⁶⁴ Se exempelvis NJA 1985 s. 893 *Manifest*.

inskränkningar av upphovsrätten. Detta skulle avhjälpas genom ett införande av ett uttryckligt parodiundantag i 2 kap. URL.

7 Slutsatser

Den traditionella svenska upphovsrätten har i mångt och mycket kretsat kring rättighetsinnehavarens egenintressen och det har tillmätts stor vikt i rättstillämpningen när det kommer till tvister angående inkräktande på både den ekonomiska och ideella sfären. Med tiden har EU-rätten fått starkare genomslag genom direktiv och praxis vilket torde medföra att riktningen för den svenska rättstillämpningen förändrats.

Det råder fortsatt oklarheter på specifika punkter inom upphovsrätten vad gäller behandlingen av parodiska alster. Den skäliga avvägningen av intressen tas upp i Deckmyn-målet trots att den frågan rör den ideella rätten och Deckmyn grundar resonemanget på Infosoc-direktivet som uttryckligen bara rör den ekonomiska sidan av upphovsrätten. Denna gränsdragningsproblematik kan leda till att den ideella och den ekonomiska rätten överlappar eller direkt förväxlas med varandra, varpå den upphovsman som inte överlåter sin ensamrätt (ekonomisk rätt) även åtnjuter ett starkare ideellt skydd än den som väljer att överlåta.

Den EU-rättsliga tillämpningen av parodiundantaget vilar relativt mycket på tanken om yttrandefrihet, i jämförelse med den svenska som betonar upphovsmannens rätt att inte förknippas med vissa budskap. Den nya, EU-rättsliga, ordningen är alltså att det är fullt tillåtet att skapa verk med politiska budskap som på grund av det kan omfattas av parodiundantaget. Det är inte längre av betydelse om det parodiska verket riktar sig till ursprungsverket som verk eller mot något annat fenomen. Här syns att parodiundantaget vidgats. Att yttrandefriheten får ta en större plats på det här viset kan också leda till att parodiska verk med ett rent komiskt syfte ser sitt skydd försvagas.

I och med EU-rättens genomslag ska inte en parodi längre ses som ett självständigt verk utan som en ren inskränkning i upphovsrätten. Bedömningen om denna inskränkning får göras ska grundas i trestegsregeln från Infosoc-direktivet. Att ett verk måste vara märkbart förändrat för att få status som parodi medför ett avsmalnande av parodibegreppet jämfört med tidigare svensk rätt. Den sammansatta klippningen av Alfons Åberg och

Pusher skulle förmodligen inte vara tillåten idag med tanke på att materialet inte är förvrängt i tillräcklig grad för att ”märkbart särskilja” sig från ursprungsverket då klippen var oförändrade.

Som syns så är upphovsrätten och parodiundantaget ett polariserat rättsområde där många aspekter och intressen ska beaktas. Det är högst tveksamt om svensk rätt är förenlig med EU-rätten. Den svenska rätten kräver ett visst mått av originalitet, vilket skiljer sig från den EU-rättsliga måttstocken. EU-domstolen har istället fokuserat på parodins syfte.

Det föreligger alltså komplikationer med förutsägbarheten och därmed rättssäkerheten i och med att domstolen får vid makt vid tolkningen av gällande rätt i paroditvister samt problematik med att svensk rätt förmodligen inte är helt förenlig med EU-rätten. Det bör införas ett uttryckligt parodiundantag i inskränkingskatalogen i URL 2 kap. Detta skulle pedagogiskt bidra till förutsägbarheten och ge en möjlighet för lagstiftaren att förena den svenska rätten med EU-rätten på ett tydligt och definitivt sätt.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Sverige

Prop. 2004/05:110 Upphovsrätten i informationssamhället - genomförande av direktiv 2001/29/EG, m.m.

Prop. 1992/93:214 Om ändringar i upphovsrättslagen

Prop. 1996/97:111 Rättsligt skydd för databaser, m.m.

SOU 1956:25 Upphovsmannarätt till litterära och konstnärliga verk.

Ds 2003:35 Upphovsrätten i informationssamhället – genomförande av direktiv 2001/29/EG, m.m.

Ds 2021:30 Upphovsrätten på den digitala inre marknaden.

1997/98:LU16 Immaterialrättsliga frågor LUs Betänkande.

EU

Europaparlamentets och rådets direktiv 2001/29/EG av den 22 maj 2001 om harmonisering av vissa aspekter av upphovsrätt och närstående rättigheter i informationssamhället.

Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna.

Europaparlamentet och rådets direktiv (EU) 2019/790 av den 17 april 2019 om upphovsrätt och närstående rättigheter på den digitala inre marknaden och om ändring av direktiven 96/9/EG och 2001/29/EG.

Övrigt

WIPO-fördraget om upphovsrätt Genève en 20 december 1996.

Litteratur

Levin, Marianne, Hellstadius, Åsa, Lärobok i immaterialrätt, 12 uppl., Norstedts Juridik, Stockholm, 2019.

Olin, Upphovsrättslagen (1960:729), Lexino, 2021-12-30.

Olin, Upphovsrättslagen (1960:79), Karnov, (besökt 2022-04-14).

Rättsfallsförteckning

Sverige

Högsta Domstolen

NJA 1981 s. 313, s. 317.

NJA 2009 s. 159, s. 169.

NJA 1996 s. 354 *Stadens löjtnant*.

NJA 1979 s. 352 *Max Walter S.*

NJA 2017 s. 75 *Svenska syndabockar*.

NJA 2005 s. 905 *Alfons Åberg*,

NJA 1975 s. 679 *Sveriges flagga*.

NJA 1985 s. 893 *Manifest*.

Patent- och marknadsdomstolen

Mål nr: B 7348–20 *En svensk tiger*.

Patent- och marknadsöverdomstolen

Mål: PMT 1473–18 *Järnrörsmålet*.

EU

Mål C-5/08, *Infopaq International A/S mot Danske Dagblades Forening*

[2009] *Infopaq*

Mål C-145/10, *Eva-Maria Painer mot Standard VerlagsGmbH m.fl* [2011]

Painer

Mål C-201/13, *Johan Deckmyn och Vrijheidsfonds VZW mot Helena*

Vandersteen m.fl. [2014] *Deckmyn*

Mål C-401/19 *Polen mot parlamentet och rådet* [2022].

Övriga källor

Generaladvokatens förslag till avgörande i Mål C-401/19 *Polen mot parlamentet och rådet* [2022]. föredraget den 15 juli 2021.